

SPOREN VAN HERINNERING

nr.19

Maart
2016

BELGIQUE - BELGIË
PP
BRUSSEL X
1/9464

PEDAGOGIE EN GESCHIEDENISOVERDRACHT

EEN UITGAVE VAN
VZW AUSCHWITZ IN GEDACHTENIS

| DRIEMAANDELIJKS NR 19 - JAARGANG 6 | JANUARI - FEBRUARI - MAART 2016
| AFGIFTEKANTOOR: BRUSSEL X | ERKENNINGSNUMMER SPOREN VAN HERINNERING P 602292

INHOUDSOPGAVE

ACTUALITEIT

Rescue the Perishing.
Eleanor Rathbone verdedigde de zaak van vluchtelingen voor het fascisme van 1933 tot aan haar dood in 1946.
pag.2

AUSCHWITZ

Een overzicht van Auschwitz in aantallen
pag.4

UITGEDIPT

Opstand als enige overlevingsmogelijkheid
pag.6

WIST JE DAT...?

Wist je dat een bevel niet geweigerd kon worden? (Dixit Rudolf Höß)
pag.10

KLASREFLECTIE

Geef mij jullie kinderen!
pag.11

VRAAGSTUK

Hoe vrij zijn wij?
Hoe vrij willen wij zijn?
pag.12

VARIA

pag.15

Verantwoordelijke uitgever
Henri Goldberg
vzw Auschwitz in Gedachtenis
Huidevettersstraat 65 - 1000 Brussel

© Alle rechten voorbehouden

Eleanor Rathbone op Trafalgar Square, London, op 18 september 1938
Ze spreekt er duizenden toeschouwers toe op een Internationale Vredesbeweging om de internationale wetten te doen respecteren in de Tsjecho-Slowaakse crisis

— Vanaf 1938 voerde Eleanor Rathbone meedogenloos campagne voor het redden van Joodse vluchtelingen en eiste een royale reactie op de Holocaust vanwege de Britse regering. We herdenken de 70ste verjaardag van haar overlijden.

→ Zie p. 2

Rescue the Perishing.

Eleanor Rathbone verdedigde de zaak van vluchtelingen voor het fascisme van 1933 tot aan haar dood in 1946.

Het jaar 2016 luidt het zeventigste herdenkingsjaar in van het overlijden van Eleanor Florence Rathbone, Britse parlements lid en humanitair acti-viste die het merendeel van haar politieke loopbaan heeft gewijd aan het bieden van hulp aan en welzijn van Joodse vluchtelingen in en van Nazi-Europa.

Eleanor Rathbone, geboren in 1872, wiens vader William Rathbone VI een welvarende koopman, filantroop en politicus was uit Liverpool, groeide op in een gezin waar maatschappelijke verantwoordelijkheid en morele plicht onderdeel waren van het dagelijks leven. Een goede opleiding genietend, liep ze school in Somerville College, Oxford in 1893, waar ze klassieke studies en filosofie studeerde en feministe en suffragette werd.

Terugkerend naar Liverpool in 1896, besloot ze in haar vaders sporen te treden en wijdde haar leven aan openbare dienstverlening en aan zowel sociale als welzijnshervormingen. Haar activisme omvatte een breed scala aan onderwerpen, waaronder het

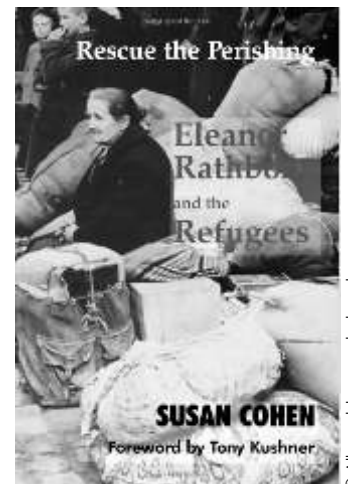
dokwerkerssysteem in Liverpool, de benarde financiële situatie van weduwen en echtgenotes van soldaten, huursubsidies en een langlopende campagne voor gelijkheid voor vrouwen die kinderbijslag dienden te ontvangen.

Ze werd in 1909 het eerste vrouwelijke gemeenteraadslid van Liverpool en werd de meest prominente politica van de stad die streed voor verbeteringen op vlak van huisvesting, lonen, onderwijs en vrouwenrechten. In 1929 werd ze in het parlement verkozen als onafhankelijk parlements lid voor de *Combined English Universities*, en gebruikte haar nieuw

campagneplatform tegen kinderhuwelijken en vrouwenongelijkheid in India en Palestina, clitoridectomie in Kenia en humanitaire kwesties tijdens de Spaanse Burgeroorlog.

Echter was het Hitlers machtsovername in januari 1933 die de koers van haar leven en werk zullen veranderen. Het naziregime aanklagend in de Kamer van Volksvertegenwoordigers op 13 april 1933, waarschuwend, haast profetisch, voor het gevaar voor de 'vrede en de vrijheid in de wereld' en voor elkeen wiens ras, religie of politieke overtuiging niet strookte met die van de nazi's, ont-

Susan COHEN. *Rescue The Perishing. Eleanor Rathbone And The Refugees.* London, Vallentine Mitchell & Amp, 2010

© Alle rechten voorbehouden

© Kenneth Norton Collins

Portret van Eleanor Rathbone, omstreeks 1933

fermde ze zich over buitenlandse kwesties die haaks stonden op Chamberlains verzoeningspolitiek. Naar aanleiding van het *Verdrag van München* en de nazibezetting van het Sudetenland, voerde ze campagne om bedreigde Tsjechische vluchtelingen te redden, gebruik makend van haar *All-party Parliamentary Committee on Refugees*, opgericht eind 1938.

Gesteund door haast 200 partijleden, verzocht ze om parlementaire vragen, leidde deputaties en dwong de regering meer visums te verstrekken en tot het betalen van de beloofde Tsjechische lening. Vanaf het uitbreken van de oorlog in september 1939 werd ze voorvechtster van vluchtelingen, thans als 'vijandige vreemden' bestempeld, in Groot-Brittannië, en ging de uitdaging aan met inconsistenties, regels, voorschriften en

beperkingen van het gerechtelijke systeem.

Haar actie voor een eerlijke en menselijke behandeling kwam in een stroomversnelling terecht nadat massale opsluiting ingeluid werd in mei 1940, waarbij 27 600 vluchtelingen, merendeels Duitse en Oostenrijkse Joden, 'preventief' werden opgesloten. Ze stelde ononderbroken vragen in de Kamer van Volksvertegenwoordigers - meer dan tachtig alleen over internering -, zocht aanhangers, ergerde collega-politici en schreef nota's, rapporten, tot de pers gerichte brieven, en eveneens organiseerde en leidde ze deputaties en nog veel meer.

Ze was grotendeels verantwoordelijk voor het grote vluchtelingendebat dat op 10 juli 1940 in de Kamer van Volksvertegenwoordigers plaatsvond, en haar latere bezoeken aan interneringskampen

betekenden een moreel impuls en waren invloedrijk in het bekomen van de sluiting van de ergste kampen en het verbeteren van levenscondities in andere. Ze was betrokken bij vele andere vluchtelingenorganisaties en zette, eind 1943, een nieuwe organisatie op, de *National Committee for Rescue from Nazi Terror*, als middel om het Britse publiek in te lichten over de Holocaust. Ze publiceerde ook plannen voor kleinschalige reddingen die haar, nogmaals, in conflict brachten met overheidsfunctionarissen.

Eleanor overleed plotseling op 2 januari 1946 nadat ze, ten gevolge van haar vluchtelingencampagne, uitgeput was geraakt. Tot het einde zette ze zich in voor de menselijke behandeling van vluchtelingen, die nu geclassificeerd werden als 'ontheemden', maar ook voor een thuisland voor Joden in Palestina en voor Victor Gollancz's campagne *Save Europe Now*. Gollancz verzorgde de necrologie van *AJR Information* in februari 1946 als volgt: 'niemand die het voorrecht had dagelijks te werken met Eleanor Rathbone kan zich inbeelden van wat ze deed voor de vluchtelingen in het algemeen en voor Joodse vluchtelingen in het bijzonder.' ■

© Susan Cohen 2016
vertaling: Johan Puttemans

Een overzicht van Auschwitz in aantallen

Hoeveel mensen stierven er in Auschwitz?

DE TOTALITEIT

Van de 1,3 miljoen mensen die naar Auschwitz werden gedeporteerd, kwamen bij benadering 1,1 miljoen mensen om het leven.

Opgelet: een onderscheid moet gemaakt worden tussen enerzijds het sterven in het concentratiekamp en anderzijds het onmiddellijk vermoord worden in het moordcentrum.

OPGENOMEN BIJ AANKOMST

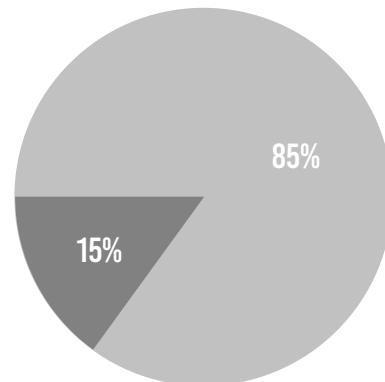
Van de 1,3 miljoen mensen die naar Auschwitz-Birkenau werden gedeporteerd, werden er ongeveer 900 000 onmiddellijk vermoord en 400 000 die als geregistreerde gedetineerden werden opgenomen in het concentratiekamp.

Algemeen mag gesteld worden dat een concentratiekamp de "mogelijkheid" laat om de wreedaardigheden zoals uithongering, slavenarbeid, ziekten en dergelijke te overleven. Een passage in het moordcentrum Auschwitz-Birkenau, te situeren op 7 plaatsen: de 2 *Bunkers* en de 5 met gaskamers en crematoriumovens uitgeruste gebouwen, leidt tot de onmogelijkheid te overleven. Aangekomen konvooien worden onderworpen aan selecties waarbij drie mogelijkheden ontstaan, m.n. opgenomen werden in het systeem van concentratiekampen, onmiddellijk doorgevoerd worden naar een ander kamp of terstond naar de gaskamers.

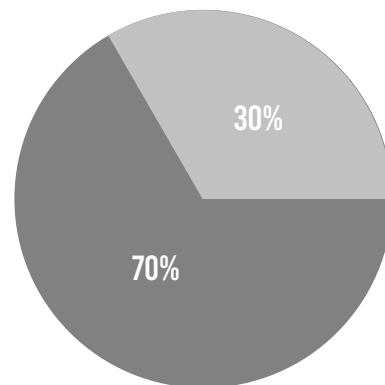
STERFTE IN HET CONCENTRATIEKAMP

Van het aantal geregistreerde gedetineerden, om en bij de 400 000 mensen, stierven ongeveer 202 000 mensen

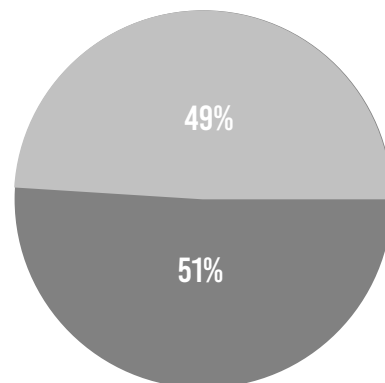
Dit betekent anders gesteld dat ongeveer de helft niet gestorven is in het concentratiekampencomplex. Overlijdens binnen het concentratiekamp zijn voornamelijk te wijten aan uithongering, ten gevolge van zware li-

15% OVERLEEFD
85% GESTORVEN

30% CONCENTRATIEKAMP
70% MOORDCENTRUM

49% OVERLEEFD
51% GESTORVEN

Ruines van het *Krematorium V* in Auschwitz II-Birkenau ↓

© AIG/Georges Boschloos

chaamsarbeid en ondervoeding. Gedefinieerden sterven een "natuurlijke" dood, maar soms wordt dit proces versneld door selecties binnen het kamp zelf. "Afgeleefde" mensen (de zogenaamde *Muselmänner*) worden op verschillende manieren vermoord, waaronder vergassing.

STERFTECIJFER IN AUSCHWITZ-BIRKENAU

Van de 1,1 miljoen mensen die in het geheel Auschwitz-Birkenau (concentratiekamp en moordcentrum) stierven, werden ongeveer 900 000 mensen bij aankomst gedood in het moordcentrum.

Deze grafiek toont perfect aan dat men met het "geval Auschwitz-Birkenau" te maken heeft met een "overlapping" van twee systemen; het concentratiekampencomplex

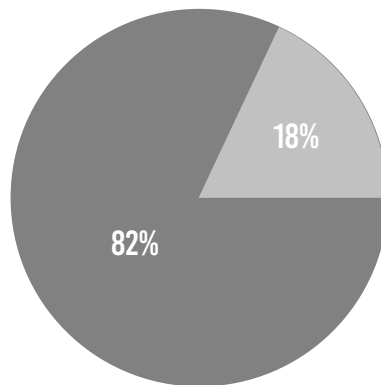
Auschwitz (met al haar nevenkampen) beantwoordt aan het economische aspect. Het moordcentrum, dit voornamelijk te situeren, als soort van "aanhangel", te Birkenau vervult de ideologische volkenmoord.

ONMIDDELIJK VERMOORD BIJ AANKOMST

Van de ongeveer 900 000 mensen die in het moordcentrum Auschwitz-Birkenau bij aankomst vermoord werden, vormden de Joden de overgrote meerderheid.

Uit deze grafische voorstelling kan men opmaken dat het "Joodse ras" (overeenkomstig de wetten van Nürnberg in 1935) vermoord werd bij aankomst en wat dit betreft het moordcentrum – overeenkomstig andere moordcentra – een verduidelijking en onderscheid verdient aangaande het concentratiekampensysteem en het nazi-vernietigingssysteem. Van hen bestaat er buiten dit soort van grafieken geen enkel spoor meer. Zij werden niet opgenomen in het concentratiekamp; zonder een nieuwe identiteit te krijgen werden zij terstond bij aankomst uitgewist. ■

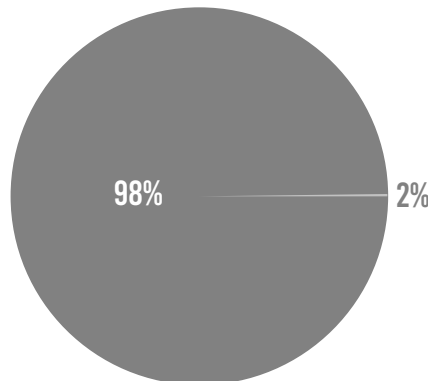
82% ONMIDDELIJK VERMOORD
18% STERFT NA KAMPPERIODE

Aantal onmiddellijk vermoord bij aankomst	
Joden	Ca. 865 000
Polen	Ca. 10 000
Roma en Sinti	Ca. 2 000
Sovjet POW's	Ca. 3 000
TOTAAL	Ca. 880 000

Bron: F. Piper

>98% JODEN
<2% ANDEREN

Johan Puttemans
Auschwitz in Gedachtenis vzw

Opstand als enige overlevingsmogelijkheid

De weerstand tegen een zekere dood in het moordcentrum Treblinka

Wanneer op één september 1939 het leger van nazi-Duitsland de Tweede Republiek van Polen binnenvalt, start de Tweede Wereldoorlog. Echter is het Duitsland van de dictator Adolf Hitler niet het enige land dat veroveringsplannen koestert; op 17 september wordt de oostelijke flank van het Polen van tijdens het Interbellum aangevallen, en ditmaal door de gloednieuwe bondgenoot van nazi-Duitsland: de USSR van de sovjet-dictator Jozef Stalin¹. In oktober '39, na de bliksemsnelle overwinning, wordt het bezette Polen in drie stukken verdeeld. Het oostelijke gedeelte komt de USSR toe en het westelijk gedeelte wordt geannexeerd bij het Derde Rijk van Hitler die het negentiende-eeuwse "Groot-Duitsland" wenst te creëren. Wat overschiet is het centrale gedeelte van het voormalige Polen. Dit zal heringericht worden als bufferstaat onder het toezien oog van nazi-Duitsland. Evenwel dient opgemerkt te worden dat het *Generalgouvernement* een zeer hoog aantal Joodse inwoners heeft, wat voor nazi-Duitsland een paradox te weegbrengt: door haar grondge-

bied te vergroten om "Lebensraum" te bekomen voor de raciale Duitser, vergroot ze eveneens aanzienlijk haar ongewenste Joodse onderdanen. Vrij snel worden de eerste antisemitische maatregelen afgekondigd. Speciale Joodse raden worden in het leven geroepen en dit met het oogmerk de Joodse bevolking te kunnen lokaliseren, maar eveneens om hen te herhuisvesten in grootsteden. Getto's² vormen vanaf dan een bevredigende oplossing voor de nazi's.

Op 80 kilometer ten noordoosten van Warschau bevindt zich, nabij het spoorwegknooppunt Matkonia, een grindmijn. Deze zal voor de nazi-bezetter een belangrijke uit te putten primaire bron vormen, voornamelijk vanuit militair standpunt. Grind, als basisonderdeel van beton, dient ontgonnen te worden voor het Duitse leger dat militaire voorbereidingen treft aangaande *Fall Otto*, de voorbereidingen betreffende de aanval op haar bondgenoot, maar evenzeer haar grootste vijand: de Sovjet-Unie. In 1941, maar nog vóór *Fall Barbarossa*³, slaat de Duitse bezetter de grindmijn aan en ves-

tigt er een *Arbeitslager*, d.i. een kamp voor gedwongen (slaven)arbeid. Dit kamp zal – aangezien het op het grondgebied van het dorp Treblinka ligt – de naam "Treblinka (I)" meekrijgen. Opmerkenswaardig hierbij is dat met deze neerplanting de regio enige tijd later gekend is bij de nazi's de moordcentra opgezet zullen worden. Evenwel is het niet zo dat het werkkamp omgebouwd of omgevormd zal worden tot vernietigingsoord; beiden zullen, vanuit alle standpunten, van elkaar verschillen.

(1) Op 23 augustus 1939 ondertekenen de ministers van Buitenlandse Zaken Molotov (voor de USSR) en von Ribbentrop (voor nazi-Duitsland) een non-agressiepact.

(2) Getto's zijn al dan niet van de buitenwereld afgesloten stadsdelen waarbij overbevolking, armoede, hongersnood en ziekten verantwoordelijk zijn voor een hoog dodental. Het eerste getto onder nazi-bezetting ontstond net na de overwinning op Polen; in Piotrków Trybunalski trad het eerste getto in voege. Evenwel zal de hoofdstad van de voormalige Tweede Republiek van Polen, m.n. Warschau, het grootste getto worden, dat op een bepaald ogenblik meer dan 400 000 Joden zal omvatten op amper 2,4% van het Warschause grondgebied.

(3) *Fall Barbarossa* was de codenaam voor de aanval op de USSR. Op 22 juni 1941 verbreekt Hitler het bondgenootschap met Stalin. Militaire troepen worden haast terstond gevolgd door de moordende *Einsatzgruppen* die tot doel hadden de plaatselijke Joodse bevolking per kogel te vermoorden.

Groepsfoto van deelnemers
aan de opstand van Treblinka

© USHMN

aantal bij benadering 320 000 Joden bedragen. Aangezien Małkinia zich tussen Warschau en Białystok situeert en, van kapitaal belang, aan een zeer belangrijke treintransportverbinding ligt, zal deze regio onder de loep worden genomen door SS'ers om er het derde (en laatste) moordcentrum van *Aktion Reinhardt* op te trekken. Tussen het spoorwegknooppunt te Małkinia en het *Arbeitslager Treblinka* wordt een plat, maar dichtbebost, terrein benut door het in te richten als vernietigingscentrum. Dit zal vermeld staan onder de naam "*SS-Sonderkommando Treblinka*" (het moordcentrum *Treblinka (II)*).

Vervolg op pag.8 →

Wanneer in de late zomer - begin van de herfst 1941 Hitler besluit alle Europese Joden in haar geheel te vernietigen, worden weldra de eerste aanstootgevende handelingen ondernomen om die beslissing praktisch te realiseren. Begin december 1941 luidt het startpunt in van de massale vernietiging van Joden die merendeels in getto's (over)leefden; het getto van Litzmannstadt⁴ zal het eerste vernietigingscentrum⁵ bedienen.

Tijdens de *Wannseeconferentie*⁶ op 20 januari 1942 uit de staatssecretaris van het bezette Poolse gebied, jurist dr. Bühler, de wens dat het Generaal-gouvernement als eerste oord ontgaan moet worden van haar Joden⁷. *Aktion Reinhardt*⁸ wordt een macabere realiteit op 17 maart 1942, datum waarop diens eerste vernietigings-

centrum Joodse gedeporteerden bij aankomst vermoordt. Dit moordcentrum (Bełżec) zal als blauwdruk dienst doen voor het verdere verloop van de Holocaust in het "*Restpolen*". Twee andere centra, steeds "efficiënter" uitgewerkt, zullen opgetrokken worden.

Moordcentra hebben die specificiteit zich te vestigen daar waar grote aantallen te vernietigen Joden gevestigd zijn. Anders gesteld: de ligging van een moordcentrum wordt strategisch bepaald. Getto's zijn één van die oorden waar massaal Joden verblijven onder zeer erbarmelijke omstandigheden. Zoals eerder vermeld omvat het getto van Warschau een enorme grote Joodse bevolking. Wanneer de fatale massadeportaties er zullen plaatsgrijpen, zal het bevolkings-

(4) Litzmannstadt is de "verduitste" naam van de Poolse stad Łódź. De Poolse industriestad wordt in 1939 opgenomen in het 3de Reich en ligt aldus in het eveneens nieuw gecreëerde Gau (gouw) *Wartheland*.
(5) Het vernietigingscentrum Kulmhof ligt in het voormalige Poolse dorp Chełmno-nad-Nerem. De Joden, afkomstig uit het getto van Litzmannstadt, worden er met koostofmonoxide in speciaal ingerichte vrachtwagens vermoord en vervolgens, althans tijdens de eerste fase, in het nabijgelegen bos van Rzuchów in kuilen begraven.
(6) Tijdens deze oorspronkelijk eerder geplande conferentie wordt de Duitse bureaucratische administratie afgestemd op de geplande en door Hitler besliste volkenmoord. De conferentie, alsook de vernietiging van de Joden in Europa, wordt voorgezeten door Reinhard Heydrich.
(7) <http://www.ghwk.de/ghwk/deut/protokoll.pdf>
(8) *Aktion Reinhardt* is de benaming voor de vernietiging van de Joden die in het Generaal-gouvernement en het *Bezirk Bialystok* verblijven. Uit de uitgelekte protocollen van de *Wannseeconferentie* blijkt dat de moord op zo'n 2 684 000 Joden gepland wordt komende uit deze twee van elkaar losstaande gebieden.

→ Vervolg van pag.7

Dat 1942 een desastreus jaar is voor Joden (of overeenkomstig de nazistische terminologie: het "Joodse ras") blijkt uit de gigantische dodencijfers; begin 1943 wordt een telegram verzonden waarop het cijfer (na correctie) van 713 555 voor T(reblinka) tevoorschijn komt⁹. Het moordcentrum Treblinka zal tussen 800 000 en 900 000 Joden vernietigen, d.w.z. dat ca. 80% vermoord wordt in 1942 (anders gesteld: op amper 5 maanden tijd).

De modus operandi te Treblinka komt overeen met dat van de andere moordcentra. Dit geldt eveneens voor het ruimen van de met lijken gevulde gaskamers. Voor deze psychologische ondraagbare taak worden speciaal geselecteerde jonge en sterke mannen uitgepikt bij aankomst in het centrum. Deze *Arbeitsjuden*, die binnen het moordcentrum gehuisvest worden, vormen een enorm groot potentieel gevaar voor de nazi's; zij staan, als gedwongen arbeiders, onmiddellijk en permanent in contact met de begane gruwel- en misdaden. Elk een wordt een zogenaamde *Geheimnisträger*. *Reichsführer* -SS Heinrich Himmler beveelt begin 1943 de in kuilen begraven lijken op te graven en in openlucht te verbranden. Alle sporen dienen voor toekomstige generaties uitgewist te worden. Ook deze smerige taak zal uitgevoerd worden door *Arbeitsjuden*.

→
Op de vlakte waar de gaskamers zich bevonden, rijst nu een symbolisch kerkhof op bestaande uit 17 000 stenen die de namen dragen van de dorpen, steden en landen van waaruit Joden gedeporteerd werden naar Treblinka om er vermoord te worden

© Auschwitz in Gedachtenis/Georges Boschloos

De lente van het jaar 1943 zal enkele gebeurtenissen inhouden die de Joodse dwangarbeiders bewust laten worden van wat hun onmogelijk te omzeilen (dodelijk) lot betreft. Een zware tyfusepidemie woedt in het moordcentrum. Een zieke dwangarbeider betekent voor de nazi's niet enkel een "economisch onproductief" element, maar dergelijk persoon kan de besmetting verder verspreiden. Nazi's maken immers een onderscheid tussen Joden en Ariërs, tyfus niet! Om die reden wordt een honderdtal *Arbeitsjuden* met een vuurwapen om het leven gebracht in het *Lazarett*¹⁰. Deze gebeurtenis is de aanstoot voor de resterende Joodse arbeiders om georganiseerd verzet in het leven te roepen. Wanneer rond april 1943 grote transporten (d.w.z. enorme grote toestromen van te vernietigen Joden) achter de rug zijn en louter nog kleine(re) lokale transporten toekomen, komt het

(over)leven van de *Arbeitsjuden* zwaar in gedrang; hun voedselrantsoenen zijn in grote mate afhankelijk van de spullen die terug te vinden zijn in de valiezen van de te vermoorden aangekomen Joden. Bij transportafname krimpt eveneens het beschikbare voedsel. Rond de zomer 1943 zijn de laatste opgegraven lijken verbrand. Dit houdt logischerwijze in dat de *Arbeitsjuden* zich ervan bewust worden dat zij tevens wel dra gedood zullen worden.

(9) Het Höfle-Telegram werd in 2000 teruggevonden in Engelse archieven. Hermann Höfle, verantwoordelijk voor de deportatietreinen naar de moordcentra, geeft de verwerkingsaantallen voor de 4 oorden weer.

<http://www.holocaustresearchproject.org/ar/images/hoeffle%20tele.jpg>

(10) De *Lazarett* is een oord dat speciaal ingericht werd om moeilijk te been zijnde ouderen, gehandicapten en weeskinderen te doden met een nekschot. Om de toekomstige slachtoffers gemakkelijk mee te krijgen werd het oord vermomd als ziekenboeg (met een vlag van het Rode Kruis).

BIBLIOGRAFIE

Historisch

ARAD, Y.

Belzec, Sobibor, Treblinka. The Operation Reinhard Death Camps. Bloomington, Indiana University Press, 1987

WEBB, Ch. & CHOCHOLATY, M.

The Treblinka Death Camp – History, Biographies, Remembrance. Stuttgart, Ibidem-Verlag, 2014

Literatuur (getuigenissen)

RAJCHMAN, Chil.

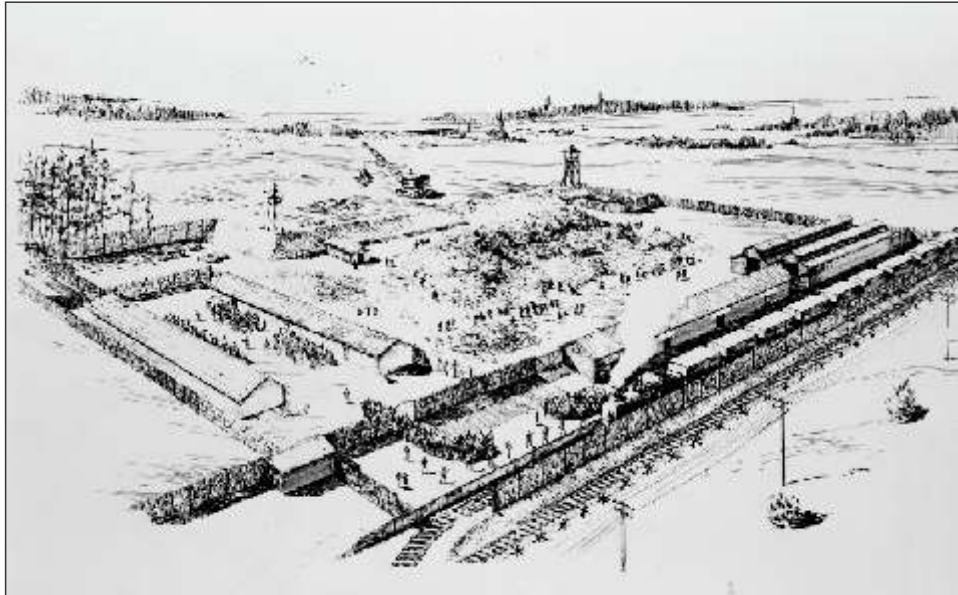
Eén van de laatsten. Amsterdam, J.M. Meulenhoff, 2010

WILLENBERG, Samuel.

Surviving Treblinka. Oxford, Blackwell's, 1989

GLAZER, Richard.

Trap with a Green Fence: Survival in Treblinka. Chicago, University of Chicago Press, 1995

© www.infocenters.co.il

De Joodse dwangarbeiders van Treblinka nemen de beslissing hun verzetplannen in daden om te zetten en voorzien een algemene opstand tegen de moordenaars van "hun volk"; de beslissende dag wordt gepland op 2 augustus om 17 uur.

Op 2 augustus 1943 zullen, door een nagemaakte sleutel van het munitiedepot te gebruiken, wapens gebruikt worden tegen de nazi's. Echter ging die dag niet alles volgens plan; de SS'ers beslisten op die zwoele zomerdag zich te gaan verfrissen door te gaan zwemmen in de nabijgelegen rivier de Bug. Deze planwijziging dwong het verzet eerder dan gepland te reageren. Hevige gevechten breken los tussen Joodse dwangarbeiders, die hun familieleden willen wreken, en de nazi's. Van de bij benadering 1000 *Arbeitsjuden* wist ongeveer 20% te ontsnappen. Enkel 57 onder hen

zal de Tweede Wereldoorlog, en in hun specifiek geval: de judeocide, die normaliter met een absolute zekerheid hun dood zou betekend hebben, overleven.

Op 21 augustus 1943 wordt het laatste transport "verwerkt" in het moordcentrum Treblinka. Hierna zal de infrastructuur (o.a. de gas-kamers) ontmanteld worden en zal het terrein met bomen beplant worden om niets te laten herinneren aan de uitvoering van een plan uit één van de donkerste perioden uit de geschiedenis van de mensheid. Het moordcentrum laat dan misschien geen zichtbare sporen na, maar op amper één jaar tijd heeft het een menselijk spoor van vernieling nagelaten! ■

Johan Puttemans
Auschwitz in Gedachtenis vzw

↑ De op 19 februari 2016 overleden Samuel Willenberg schetste een overzicht van het moordcentrum te Treblinka

PRAKTISCH

U kan Treblinka bezoeken tijdens onze studiereis "In het spoor van de Shoah in Polen" die doorgaat van 15 t/m 22 augustus 2016.

Tijdens deze reis vertrekken we steeds van het voormalig getto naar de verzamelplaats waar de deportaties plaatsvonden naar de uitroeiingscentra. We bezoeken Chelmno, Majdanek en de drie centra van Aktion Reinhardt: Belzec, Sobibór en Treblinka.

Informatie en inschrijving:

johan.puttemans@auschwitz.be

...een bevel niet geweigerd kon worden? (Dixit Rudolf Höß)

Et proces van Nürnberg moest na jaren van oorlog, geweld, massamoord en genocide gerechtigheid laten geschieden. Het proces ving aan op 20 november 1945, een half jaar na de onvoorwaardelijke capitulatie van Nazi-Duitsland, onder het voorzitterschap van de Engelse jurist Geoffrey Lawrence en eindigde op 1 oktober 1946. Dat het justitiepaleis in Nürnberg gekozen werd als oord waar recht moest geschieden had buiten een pragmatische invulling voornamelijk een ideologische bedoeling; daar recht spreken waar de raciale wetten in 1935 werden afgekondigd, zou het proces met een moreel karakter beladen. 24 politieke en militaire leiders en 7 criminele organisaties (waaronder de SS, de SD, de Gestapo), zouden door de geallieerden (Frankrijk, Groot-Brittannië, de U.S.S.R. en de V.S.A.) berecht worden. De kopstukken die het moordende naziregime werkende hadden gehouden, waaronder Ernst Kaltenbrunner, hoofd van de *Reichssicherheitshauptamt* (het hoofdorgaan dat verschillende politiediensten groepeerde), zouden zich volgens het moderne rechtssysteem moeten verantwoorden voor hun daden. De opvolger van de in 1942 vermoorde Reinhard Heydrich werd verdedigd door de advocaat Dr. Kurt Kauffmann. Deze had tot doel Kaltenbrunners aandeel in de Jodenvernietiging te ontcrachten, wat hij probeerde aan de hand van een getuigenis. Deze getuige was niemand minder dan Rudolf Höß, de gewezen kampcommandant van Auschwitz (van mei 1940 tot november 1943 en dan terug van mei 1944 tot januari 1945). Hij moest de directe betrokkenheid van Kaltenbrunner ontcrachten, iets wat laatstge-

noemde er niet van heeft kunnen vrijwaren ter dood te worden veroordeeld en opgehangen te worden op 16 oktober 1946.

Op 15 april 1946 legde Höß zijn getuigenis af. Nadat hij het vernietigingsproces in Auschwitz op technische wijze uit de doeken had gedaan, volgde een uiterst verschrikkelijke verklaring:

K. Kauffmann: Hebt u ooit medelijden gevoeld voor de slachtoffers, denkende aan uw eigen familie en kinderen?

R. Höß: Ja.

K. Kauffmann: Hoe was het voor u dan mogelijk om dit alles uit te voeren?

R. Höß: Desondanks alle twijfel die ik had, was het enige en beslissende argument het strikte bevel en de reden gegeven door *Reichsführer* Himmler.

Gerechtspsychiater Dr. Gustav M. Gilbert, die een bevoorrecht contact had met de voormalige Nazikopstukken, zag zijn kans schoon Höß een aantal vragen te stellen. Op 9 april '46 had hij een gesprek met de gewezen kampcommandant van Auschwitz in diens cel:

© Alle rechten voorbehouden

R. Höß: "Ik had niets te zeggen; ik kon louter *Jawohl* zeggen! In feite was het vrij uitzonderlijk dat hij [*Reichsführer*-SS H. Himmler, J.P.] me naar uitleg vroeg Hij kon me een bevel geven en ik diende deze overeenkomstig uit te voeren."

(...)

R. Höß: "Maar ik dacht enkel aan de noodzakelijkheid wanneer het bevel me gegeven werd."

Ik [Dr. Gilbert, J.P.] vroeg hem of hij kon weigeren deze bevelen op te volgen.

R. Höß: "Neen, vanuit onze opleiding paste het weigeren van een bevel niet binnen onze visie, ongeacht het bevel... Ik denk dat u onze wereld niet kunt vatten. (...)" ■

Johan Puffemans
Auschwitz in Gedachtenis vzw

DESELAERS, Manfred. "And Your Conscience Never Haunted You?" – *The Life of Rudolf Höß, Commander of Auschwitz and the question of his responsibility before God and human beings*. Oświęcim; Auschwitz-Birkenau State Museum, 2013

HÖß, Rudolf. *Commandant of Auschwitz – The Autobiography of Rudolf Höß*. London; Phoenix Press, 1995

GILBERT, G. M., *Nuremberg Diary*. New-York; The New American Library, 1961.

Testimony of Rudolf Höß, Commandant of Auschwitz
<http://law2.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/nuremberg/hoesstest.html>

Rudolf Höß getuigt tijdens het proces van Nürnberg

INLEIDING

Wanneer tijdens de zomer van 1942 het getto van Litzmannstadt (het huidige Łódź in Centraal-Polen – laat eventueel een leerling(e) dit op de computer of in een atlas opzoeken) grotendeels geliquideerd wordt door de nazi's, treedt de Joodse gettoleider Chaim Rumkowski op. Hij vraagt het ondenkbare aan de Joodse bevolking:

“Een zware slag heeft het getto geslagen. Zij vragen ons het beste wat we bezitten – de kinderen en de ouderen – op te geven. Ik was niet in staat een eigen kind te hebben, dus de beste jaren van mijn leven gaf ik aan kinderen. Ik heb gewoon en geademd met kinderen, ik heb nooit gedacht dat ik zou worden gedwongen om dit offer met mijn eigen handen aan het altaar te leveren. Op mijn oude dag, moet ik mijn handen uitstrekken en smeken: broeders en zusters! Geef ze aan mij! Vaders en moeders: Geef me jullie kinderen!”

(Bron: Wikipedia)

OPDRACHTEN

✓ Lees, na de inleiding, de redevoering van Rumkowski individueel.

(Uitbreiding: jullie kunnen eventueel de tekst in een andere taal op het Internet raadplegen.)

Lees hierna de tekst nogmaals, maar deze keer klassikaal.

✓ Formuleer jouw indrukken en emoties die je ondervonden hebt bij het lezen van de tekst.

(Uitbreiding: schrijf het neer op het bord of op een blad dat in de klas circuleert.)

✓ Ethische reflecties:

✘ Mag men kinderen en ouderen opofferen voor zijn eigen overleven? Vergeet niet dat eventuele familieleden er kunnen bij zijn!

✘ Indien men weet dat de nazi's de kinderen zullen doden, dan mag men vrezen dat men zelf ook ooit aan de beurt kan (zal) zijn! Behandel nogmaals de eerste vraag!

✘ Wie heeft het recht te bepalen wie wel en wie niet gedeporteerd wordt?

‘Geef mij jullie kinderen!’

Rumkowski spreekt de gettobevolking in het openbaar toe

© Alle rechten voorbehouden

Deze rubriek heeft tot doel de leerkrachten levensbeschouwelijke vakken een moreelverbonden overdenking aan te bieden die gebruikt kan worden tijdens de les. Het onderwerp is steeds verbonden met de genociden, mensenrechten en dergelijke en dit met het oogmerk de leerlingen burgerzin bij te brengen door de ontwikkeling van zowel hun persoonlijke reflectie als ook de uiting in de maatschappij!

Doelgroep: vanaf 3de graad, ongeacht de onderwijsvorm.

Didactische werkvorm: groepsdiscussie.

Duur: 1 à 2 lessen.

Ben je een gemotiveerde jong beginnende of ervaringsrijke leerkracht(e)? Geef je een levensbeschouwelijk vak of wil je een moreelgerichte reflectie kwijt? Stuur ons jouw (of met meerdere leerkrachten in je school) morele overpeinzing en zie jouw door onze Commissie Onderwijs en Vorming (eigen aan de vzw Auschwitz in Gedachtenis, bestaande uit diverse leerkrachten en geïnteresseerden) geselecteerde inzending verschijnen in één van onze volgende nummers. Voor zij die de uitdaging aandurven: laat het eventueel aan jouw/jullie leerlingen over?!

Inlichtingen en inzendingen: johan.puttemans@auschwitz.be

Hoe vrij zijn wij? Hoe vrij willen wij zijn?

Eet lied 'Dona, dona' ook bekend als – in het Jiddisch – “dos kelbl”, te vergelijken met het Duitse *das Kalb* en het hiervan afgeleide verkleinwoord *das Kälbchen*, werd ontworpen door Sholem Secunda en Aaron Zeitlin.

Sholem Secunda (geboren in het Russische Rijk in 1894 en overleden te New-York in 1974) emigreerde met zijn familie naar de Verenigde Staten van Amerika nadat het Keizerrijk Rusland in 1905 een aantal gewelddadige pogroms* had gekend. Hij ontwikkelde er zich van jongs af aan tot muzikaal talent en werd componist. De daaropvolgende decennia realiseerde hij vele muzikale werken voor o.a. opera.

Aaron Zeitlin (geboren in Wit-Rusland in 1898 en overleden in New-York in 1973) studeerde literatuur en werd in 1939 te New-York uitgenodigd. Hij vestigde zich er tot aan zijn dood.

Samen schreven en voorzagen zij van muziek het lied “Dona, dona” voor het toneelstuk *Esterke* in 1940/'41.

Het toneelstuk *Esterke*** gaat terug in de tijd tot aan de Poolse koning Casimir III de Grote. In de late 15de eeuw, maar vanuit antisemitisch standpunt vanaf de 19de eeuw, ging de ronde dat ene Esterke, een Poolse Joodse, de minnares zou zijn geweest van de koning. De aanklacht werd hierbij gericht op de toegestane privileges voor de Joden, voornamelijk tot bloei gekomen onder het koningschap van Casimir de Grote die de Joden gunstig gezind was.

* Pogrom is het Russische woord voor verwoesting. Het is een heftige, plotseling optredende vervolging van een minderheid, m.n. van Joden. (Van Dale woordenboek Online).

** Meer te weten komen over de legende rond Esterke: raadpleeg de website *Encyclopaedia Judaica*.

אויפן פֿורל ליגט דאָס קעלבל,
ליגט געבונדן מיט אַ שטריוק.
הויך אין הימל פֿליט דאָס שוועלבל,
פֿרײט זיך, דרויס זיך הײן און שריק.

כאָר:
לאַכט דער ווינט אין קאָרן,
לאַכט און לאַכט און לאַכט
לאַכט ער אָפּ אַ טאָג אַ נאַכט
מיט אַ האַלבן נאַכט
דאַנא, דאַנא, דאַנא...

שרײַט דאָס קעלבל, זאָגט דער פּױער:
ווער זשע הייסט דיר זײַן אַ קאַלב?
וואָלסט געקענט דאָך זײַן אַ פּױגל,
וואָלסט געקענט דאָך זײַן אַ שװאַלב.

כאָר

בלינדע קעלבער טוט מען בינדן
און מען שלעפט זיי און מען שענט.
ווער ס'דאַט פֿליגל, פֿליט אַרױפֿש,
איז זײַן קײן קנעכט.

כאָר

Originele tekst in het Jiddisch

Ojfn foerl ligt dos kelbl,
Ligt geboendn met a sjtrik.
Hojch in himl flit dos sjvelbl,
Frejt zich, drejt zich hin oen tsoerik.

Chor:
Lacht der vind in korn,
Lacht un lacht un lacht,
Lacht er op a tog a gantsn
Mit a halber nacht.
Dona, dona dona...

Schrajt dos kelbl, zagt der pojer:
Ver zche hejst dir zajn a kalb?
Volst gekent doch zajn a fojgl,
Volst gekent doch zajn a sjvalb.

Chor

Blinde kelber toet men bindn
Oen men sjlept zej oen men sjecht
Ver s'hot fligl, flit arojtsoe
Iz baj kejnem nicht kejn knecht.

Chor Translitteratie: Johan Puttemans

Op een markt, ligt het kalfje,
ligt gebonden met een touw.
Hemelhoog vliegt het zwaluwtje,
zich vermakend draait zich om en weer.

Refrein:

Lacht de wind in het koren,
lacht en lacht en lacht.
Lacht er de gans dag,
met een halve nacht.
Dona, dona, dona...

Het kalfje schreeuwt, de landbouwer zegt:
Waarom moest jij toch een kalfje zijn?
Je zou toch een vogel kunnen geweest zijn.
Je zou toch een zwaluw kunnen geweest zijn.

Refrein

Arme kalveren moet men binden,
men moet hen slepen en slachten.
Wie vleugels heeft, vliegt omhoog,
is van niemand ooit een slaaf.

Refrein

Vertaling: Johan Puttemans

© Amber Maññil

Het thema 2013 van de jaarlijkse wedstrijd van de vzw Auschwitz in Gedachtenis was **VRIJHEID IS TE KUNNEN ZIJN IN PLAATS VAN TE MOETEN ZIJN**. Amber Mainil van het Stedelijk Lyceum Cadix te Antwerpen was één van de laureaten met haar foto *Vrijheid, hoe gaat dat?*

Wanneer de tekst neergepend werd, leefden de Joden in het door Nazi-Duitsland bezette Polen onder erbarmelijke omstandigheden in getto's, hetgeen de laatste stap betrof naar fysieke vernietiging in moordcentra. Het beeld als wat dat het Joodse volk zich weerloos heeft laten leiden naar de slachtbank, zonder enige vorm van verzet, is gedeeltelijk afkomstig van de Amerikaanse historicus Raul Hilberg (1926 – 2007). De in Oostenrijk geboren Joodse geschiedkundige, bij het brede publiek beter gekend voor zijn magnum opus uit 1961 *The Destruction of the European Jews*, poneert het beeld dat sommige Joden tijdens de Shoah als het ware als schapen naar de slachtbank werden gevoerd. Deze gedachte strookt niet precies met de werkelijkheid; vanaf het begin werd aan meerdere soorten en in verschillende gradaties aan verzet gedaan en geleverd. ■

Johan Puttemans
Auschwitz in Gedachtenis vzw

* Het Jiddisch zou kortom als het "Joods-Duits" kunnen bestempeld worden. Het ontstond zo'n 1000 jaar geleden in het Rijngebied onder de Joden die in meerdere Duitse steden leefden. Zij vormden de Joodse gemeenschap die de Asjkenazische gemeenschap genoemd wordt. Tijdens de late Middeleeuwen, wanneer Jiddischspreekende Joden oostwaarts migreren, komt het Jiddisch eveneens voor in Oost-Europa, waaronder Polen, waar het Jiddisch zich verder zal ontwikkelen. De taal behoort niet tot de Semitische taalgroep, zoals het Hebreeuws – ook al wordt het Jiddisch met Hebreeuwse karakters geschreven van rechts naar links –, maar tot de Germaanse talen. Tegen het einde van de 19de – begin van de 20ste eeuw ontstaat een ware bloeiende Jiddische literatuur (bijvoorbeeld de schrijver Sjolem Alejchem), voornamelijk in Oost-Europa. In Poolse steden, zoals bij voorbeeld de Poolse hoofdstad, sprak haast de helft van de inwoners het Jiddisch en in sommige "sjtetts" (het Jiddisch voor 'stadjes'), zoals het Poolse dorpje Izbica, sprak 100% het Jiddisch. De Tweede Wereldoorlog verwoeste eveneens, met het uitmoorden van de Joodse bevolking, de Jiddische taal en cultuur. Heden wordt het Jiddisch nog gesproken in de Verenigde Staten van Amerika – met een ondertussen eigen ontwikkelde "New-York-Jiddisch" –, in Israël, alsook in de Joodse gemeenschap in Antwerpen.

Het lied "Dona, dona", oorspronkelijk in het Jiddisch* geschreven, werd in meerdere talen, waaronder het Frans en het Engels, geïnterpreteerd. Het bestaat uit 3 coupletten. Het eerste couplet leidt het te komen vraagstuk in; de centrale personages worden voorgesteld. Het lied verhaalt het lot van een kalf, dat het onderdanige symboliseert. Het dier weerspiegelt wat zich niet verzet, wat zich weerloos laat opofferen, kortom: het symbool van het te slachten beest. Daarentegen de zwaluw, en in het algemeen: de vogel, weerspiegelt de vrijheid, net als de wind die ongetemd over de oppervlakte kan scheuren. Het tweede couplet stelt de eigenlijke vraag van het lied: waarom onderdanig zijn? Maar niet alleen de fataliteit vindt men terug in dit couplet; eveneens de keuzemogelijkheid om iets anders te zijn dan hetgeen het lot ons oplegt of zou opleggen. De vraag die werd opgeworpen, wordt onmiddellijk aangevuld met de andere (te kiezen) mogelijkheden in het leven. Men kan er allen voor kiezen vrij te zijn als een vogel! Het derde en laatste couplet behandelt het uitgangspunt met diens consequenties waarbij de twee tegenovergestelde karakters hun verdiende loon toegekend wordt. Zij die kiezen voor het leven als een kalf – de onderdanigheid – verdienen louter ruwweg afgemaakt te worden. Dit staat in schril contrast met het leven dat de vogel voor zichzelf heeft gekozen. Door ervoor te kiezen vrij te zijn, kan en zal het nooit door iemand een onderdrukt personage zijn.

AANZET TOT PEDAGOGISCHE TOEPASSING

Doelpubliek 2de en 3de graad

Aanvang van de les

Laat de leerlingen de liedtekst eerst individueel lezen. (gebruik eventueel een anderstalige tekst) Beluister vervolgens het lied in het Jiddisch en/of in een andere taal. [Typ in een zoekmachine op het internet: *donna donna*] [Lied te beluisteren op YouTube: <https://www.youtube.com/watch?v=nZN80LDku2A>] [In te typen: *Zupfgeigenhansel – Dos kelbl (donna donnaj]*

Symboliseren

Welk dier of ding stemt volgens jou het best overeen met "vrijheid"? Welk dier of ding stemt volgens jou het best overeen met "onderdanigheid"?

Vergelijk met de leerling (eventueel in groepsverband) de volgende vragen

"Hoe vrij ben jij?" versus "Hoe vrij zou jij willen zijn?" Breid deze vragen eventueel uit met: "(...), veronderstel tijdens onderdrukking of eventueel zelfs tijdens een oorlog?"

Stelling: "Mijn vrijheid eindigt waar die van een ander begint!"

Klopt de stelling volgens jou? Bespreek dit in de klas of geef het eventueel op als te schrijven tekstje als conclusie van deze les.

Wanneer dient iemand verplicht over te gaan van 'onderdanigheid' naar 'niet-onderdanigheid'?

Mag hierbij, volgens jou, gesproken worden van een ultieme vorm van "vrijheid" (zoiets overeenkomstig als: "Nu werd een toestand bereikt waarop ik me moet verzetten en waarbij ik alles mag zeggen, doen en laten!").

Tip voor de leerkracht: gebruik de fiche op volgende bladzijde die praktisch aangewend kan worden in de klas met de leerlingen.

Hoe vrij zijn we? Hoe vrij zouden we willen zijn?

NAAM _____

KLAS _____

Lees de liedtekst van “Donna, donna” in stilte,
raadpleeg eventueel een anderstalige versie

Welk dier of ding stemt volgens jou het best overeen met:

VRIJHEID

ONDERDANIGHEID

Vergelijk en bespreek de volgende vragen:

HOE VRIJ BEN JIJ? en HOE VRIJ ZOU JIJ WILLEN ZIJN?

Geef kort weer wat jij van de volgende stelling vindt:

“MIJN VRIJHEID EINDIGT WAAR DIE VAN EEN ANDER BEGINT”

Wanneer zou je verplicht overgaan van ‘onderdanigheid’ naar ‘niet onderdanigheid’?
Bespreek dit samen in de klas

Opmerkingen leerkracht

SPOREN VAN HERINNERING

is een driemaandelijke
uitgave van
vzw Auschwitz in Gedachtenis

www.auschwitz.be

➔ Verdoken beelden

Tweede editie van een cineclub met verhalen over slachtoffers, over beulen, over verzetsstrijders en over overlevenden.

In 2015 startte de vzw Auschwitz in Gedachtenis met een gloednieuw project: een filmclub waarin vier keer per jaar een kwalitatieve fictiefilm vertoond wordt die elke keer verband houdt met slachtoffers van massageweld, oorlogen en genociden, met de beulen die de acteurs waren in deze donkere hoofdstukken van onze geschiedenis, met mensen die de strijd niet opgaven voor recht en vrijheid en met hen die het zouden voortzeggen omdat ze erbij waren, omdat ze het overleefd hadden.

Cinema AVENTURE in het centrum van Brussel wilde ons en ons publiek graag ontvangen en ons zodoende de kans geven om een professionele maar ook joviale projectiezaal te benutten om ons project succesvol te laten starten.

We zagen bij elke vertoning het aantal bezoekers toenemen wat ons ertoe bracht om dit jaar de tweede editie voor te stellen.

Het thema van vorig jaar was: "De zoektocht naar identiteit" en de vier films die we toen programmeerden waren:

LORE

van Cate Shortland (2012)

EVERYTHING IS ILLUMINATED

van Liev Schreiber (2005)

PHOENIX

van Christian Petzold (2014)

THE READER

van Stephen Daldry (2008)

Voor 2016 werd het gekozen thema: "Een grijze zone. Helden of criminelen?"

All is in the eye of the beholder. Iedereen heeft zijn eigen perspectief om de mens en zijn habitat te bekijken. Wie

voor de één een onvervalste held is kan voor de ander een onvergeeflijke verrader zijn.

We hebben voor u dit jaar de volgende titels gekozen:

IDA

van Paweł Pawlikowski (2013)

SAUL FIA

van László Nemes (2015)

DER STAAT GEGEN FRITZ BAUER

van Lars Kraume (2015)

IM LABYRINTH DES SCHWEIGENS

van Giulio Ricciarelli (2014)

De vertoningen gaan door op dinsdagavonden, steeds om 19u30, in dezelfde sympathieke bioscoop voor de prijs van €6.00.

Eén van de grote thema's in de geschiedenis van de film is oorlog en wat het met de mens doet.

Het is ook vandaag een medium waarmee men (soms duidelijker dan met woorden) kan tonen waar en waarom het mis gaat, het kan jongeren aan het denken zetten over rechten en plichten, over eerbied, respect en tolerantie en over de gevolgen van het ontbreken van deze elementaire waarden.

Wil je met je klas iets doen rond film?

Zag je een film waarmee je graag pedagogisch iets wil doen?

Wil je graag meewerken aan een project waarin film verwerkt zit?

Wil je graag zelf een film maken?

Wil je wijzen op de gevaren van het misbruiken van beelden?

Had je graag advies omtrent aan te raden films?

Heb je vragen over film, foto of beeld? Neem gerust contact:

georges.boschloos@auschwitz.be

Auschwitz in Gedachtenis vzw stelt voor

VERDOKEN BEELDEN

cineclub

THEMA EDITIE 2016
DE GRIJZE ZONE
HELDEN OF MISDADIGERS?

4 FILMS
22/03/2016
24/05/2016
20/09/2016
22/11/2016

CINEMA
AVENTURE
1000 BRUSSEL

Paweł Pawlikowski, regisseur van IDA

“In de jaren 1960 was Polen het meest liberale land van het hele Oostblok”

— De Poolse cineast Paweł Pawlikowski, bekend van *La femme du Vème*, *My summer of Love* en *The Last Resort*, draaide met *IDA* voor het eerst in zijn geboorteland. De inhoudelijk en vormelijk verrassende film won verschillende prijzen waaronder in London, Toronto en Warschau en sleepte de Prijs voor de Beste Buitenlandse film in de wacht bij de Oscaruitreiking van 2015. Een gesprek over Poolse Joden, John Coltrane en de voordelen van digitaal draaien.

Is het scenario gebaseerd op een concrete anekdote of is het een fictief verhaal?

PP: Er zijn een heleboel historische verhalen van weeskinderen die achteraf hun Joodse afkomst ontdekten, maar bij mijn weten is er geen concreet verhaal van een non. En zoals Wanda, Ida's tante, had je ook heel wat figuren. Veel Joodse mensen gingen tijdens de Tweede Wereldoorlog in het verzet tegen het naziregime. Velen van hen gingen naar Moskou en kwamen terug als fanatieke communisten. Er was toen een groot enthousiasme voor het communisme, de Tsjechische schrijver Milan Kundera bijvoorbeeld was ook eerst een overtuigd marxist. Pas na 1956, toen de wandaden van Stalin bekend werden, kwam daar een domper op.

Welke rol speelt het Joodse erfgoed in het huidige Polen? Is er een schuldcomplex over de behandeling van de Poolse Joden tijdens de oorlog?

PP: Er is een grote fascinatie en zelfs nostalgie voor de verdwenen Joodse cultuur. Er worden bijvoorbeeld veel tentoonstellingen en symposia georganiseerd. Voor de oorlog leefden er 3,5 miljoen Joden in Polen. De meesten daarvan kwamen om, maar niet allemaal. Na de oorlog waren ze heel prominent in de maatschappij aanwezig. Veel dichters, zangers en cineasten waren bijvoorbeeld van Joodse afkomst. Maar behalve de traditionele Joodse cultuur van de

sjtets (overwegend Joods dorpje voor de Shoah, n.v.d.r.) had je ook heel wat geassimileerde Joden die in volmaakte symbiose met de andere Polen leefden. Iets van die geest leeft vandaag nog voort, in een bepaalde vorm van humor, de zin voor het absurde.

De film speelt zich af in de vroege jaren 1960. Hoe was het leven toen in Polen?

PP: Tot 1956 was er een schrikbewind, de mensen leefden voortdurend in angst. De jaren 1960 waren het tijdperk van de zogenaamde 'normalisering'. De terreur zwakte af, de censuur werd minder streng en er kwam een grote bevrijding die de mensen meteen omarmden. In de kunsten gebeurden heel interessante zaken. In het theater had je avant-gardefiguren als Kantor en Grotowski, in de cinema werden heikele thema's aangekaart, westerse muziek mocht het land weer in. Polen was toen het meest liberale land van het hele Oostblok.

Kun je iets meer zeggen over het muzikale aspect daarvan? In de film zitten, behalve Bach, ook jazz van John Coltrane en popsongs van toen.

PP: Vanaf 1958 vond er een ware jazzexplosie plaats, met massa's concerten en nieuwe groepjes. Er ontstond een jongerencultuur met een levendige interesse voor jazz en films. Het bleef wel een totalitair regime, zo moest je lid worden van de partij wilde je carrière maken. Maar bij ons

konden zaken die elders niet konden. In de Sovjet-Unie of Bulgarije was jazz in de jaren 1960 nog altijd verboden. In tijdschriften kon je kennismaken met westerse schrijvers als Hemingway. Er waren zelfs Russen die Pools leerden om die tijdschriften te kunnen lezen. Neem nu het personage van de saxofonist in *IDA*, hij lijkt wel een beatnik uit een Amerikaanse film. In 1961 draaide Polański *Het mes in het water*, maar je had ook de eerste films van Skolimowski of het werk van Andrzej Munk.

Waarom koos je voor de bijna vierkante 4:3-beeldverhouding? Het lijkt wel een terugkeer naar de stille film?

PP: Omdat ik me die periode zo herinnerde. Ik wilde het blikveld afgrenzen en me concentreren op een beperkt aantal elementen, daarom beweeg ik de camera ook niet. Het formaat werkt heel goed voor gezichten, denk maar aan de films van Ingmar Bergman uit de jaren 1960. Voor landschappen werkt het dan weer veel minder. Vandaar die verticale landschappen in de film, met veel lucht. Het is een formaat dat je niet verleidt, je moet er als kijker wat meer moeite voor doen.

En waarom zwart-wit?

PP: Zo kwamen de beelden me tijdens het schrijven voor de geest. We hebben wel digitaal gedraaid, de eerste keer voor mij. Bij film heb je heel weinig controle over het eindresultaat en steeds minder laboratoria kunnen zwart-witfilm ontwikkelen. We

deden alles zoals het hoort en gebruikten een goede camera met een hoge resolutie, de beste lenzen en lichtfilters. In de postproductie voegden we er nog een beetje korrel aan toe.

Vanwege het onderwerp, de ascetische stijl en de close-ups moest ik denken aan Carl Theodor Dreyer en zijn films 'La passion de Jeanne d'Arc', 'Ordet' en 'Gertrud'. Voel je je met hem verwant?

PP: Ik heb die films lang geleden gezien en ik houd er ook van, maar het was geen bewust proces. Op een bepaald ogenblik heb ik ook veel Bresson gezien, en *Vivre sa vie* van Godard waarin naar *La passion de Jeanne d'Arc* wordt verwezen. Onbewust hebben die films me zeker beïnvloed. Maar tijdens de voorbereidingen keek ik vooral naar *8 1/2* van Fellini, als een soort *comfort food*.

Was het een zegen om je carrière te beginnen als documentarist? En hoe evolueerde je richting fictie?

PP: Ik maakte geen klassieke documentaires, ik trachtte ze altijd vorm te geven via iets wat me persoonlijk bezighield, en zo maak ik nu nog altijd films. Mijn scenario's beschouw ik als een stap in een proces dat in de botsing met de werkelijkheid definitief vorm krijgt. Ik had ook het geluk dat ik begon te werken in de late jaren 1980. Toen kon je in Engeland nog vrij eenvoudig een project opzetten. Maar omstreeks 1995 werd de BBC gestroomlijnd als een klassiek bedrijf, ze haalden er *focus groups* bij en je moest je gaan verantwoorden bij een stel idiote bureaucraten. Er was geen lol meer aan. Dat verplichtte me om te gaan nadenken en in mezelf te graven. Ik zette een paar scenario-ideeën op papier en daaruit is dan *The Last Resort* voortgekomen.

Die film lijkt nog altijd documentair van aanpak?

PP: Maar ik heb hem helemaal uit mijn duim gezogen! Ik heb altijd een afkeer gehad van een journalistieke aanpak en *Last Resort* was ook helemaal niet bedoeld als een probleemfilm over een maatschappelijk relevant thema. Het gekke is dat de realiteit achteraf steeds meer op mijn

film ging lijken, dus voor ik het wist werd ik van alle kanten uitgenodigd in paneldiscussies over vluchtelingen. Net zoals ik nu voortdurend moet gaan spreken over het Joodse erfgoed en de Poolse schuldvraag.

Voel je je verwant met de Poolse cineasten die naar het Westen verhuisden om films te kunnen blijven maken? Bijvoorbeeld Polański, Żuławski, Kieślowski, Holland.

PP: Nee, omdat ik Polen op mijn veertiende verliet en er pas sinds kort terug ben gaan wonen. Die cineasten hebben een heel andere persoonlijke geschiedenis. Agnieszka Holland bijvoorbeeld maakte drie films in Polen voor ze moest vertrekken. Ze is erg goed in de directe aanpak, het is altijd duidelijk wat ze wil vertellen en dat hebben ze graag in Amerika. Kieślowski heeft in Polen schitterende dingen gedaan, bijvoorbeeld zijn documentaires en de *Decalooq*, maar van zijn Franse films

houd ik helemaal niet. Het is altijd gevaarlijk als je door de Franse critici wordt verleid, dan begin je je eigen ideeën te geloven (*lacht*)!

Hoe is het gesteld met de Poolse filmindustrie?

PP: Er wordt aardig wat geproduceerd en je kunt ook een film draaien voor nog geen miljoen euro. Maar we hebben niet meer die durf van de jaren 1950 en 1960, toen de Poolse cinema een eigen identiteit had en zowel inhoudelijk als vormelijk grenzen verlegde. Tegenwoordig speelt iedereen op veilig. Jonge Poolse cineasten draaien romantische komedies of probleemfilms van dertien in een dozijn, films die alleen in eigen land werken. Ze hebben niet meer die *gotspe* van vroeger. ■

Interview: **Gorik de Henau**
Auschwitz in Gedachtenis vzw
Oorspronkelijk verschenen in
Filmmagie 643 (maart 2014)

PROGRAMMATIE VERDOKEN BEELDEN 2016

Dinsdag 22 maart 2016 om 19u30

IDA

van Paweł Pawlikowski (2013)

Dinsdag 24 mei 2016 om 19u30

SON OF SAUL

van László Nemes (2015)

Dinsdag 20 september 2016 om 19u30

DER STAAT GEGEN

FRITZ BAUER

van Lars Kraume (2015)

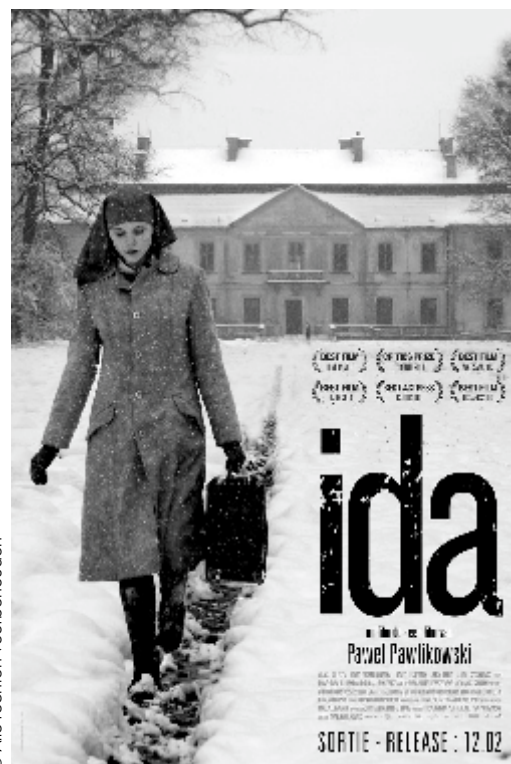
Dinsdag 22 november 2016 om 19u30

IM LABYRINTH DES

SCHWEIGENS

van Giulio Ricciarelli (2014)

↓ Affiche van de film IDA

© Alle rechten voorbehouden

Het verleden komt in tgv-tempo terug

— De Europese aanpak van de vluchtelingen crisis doet Herman Van Goethem, historicus en sinds kort kandidaat-rector in Antwerpen, denken aan de jaren dertig. “Nee, daarmee zeg ik niet dat het tot een nieuwe Holocaust komt.”

HVG: ‘Zeggen dat moslims vrouwenhaters zijn, slaat nergens op. Er zijn 2 miljard moslims in de wereld. Dé moslim bestaat niet. Net zomin als dé Jood bestaat’, stelt Herman Van Goethem (57). De historicus, jurist en oprichter van Kazerne Dossin - het museum en documentatiecentrum over de Holocaust en de mensenrechten in Mechelen - kijkt dezer dagen met bijzondere interesse naar het nieuws. ‘Wat mij verbaast, is hoe naïef we zijn. Na de gebeurtenissen in Keulen zegt iedereen: ‘Tiens, die vreemdelingen hebben precies een andere kijk op man-vrouwrelaties dan wij.’ Alsof we dat voordien niet konden bedenken. De voorbije maanden zag je vooral de solidariteit groeien, vandaag groeit het verzet.’

Gaan bij u alarmbellen rinkelen als u leest over knokploegen in Duitse steden die vreemdelingen opjagen?

HVG: ‘Ja. Ook bij het bericht dat Denemarken de inbeslagname van waardevolle goederen van asielzoekers mogelijk wil maken. De parallellen met de jaren dertig zijn onmiskenbaar. Het geweld vandaag heeft dezelfde structuur als voor de oorlog. Maar niet alles komt terug. En ik beweer niet dat we op weg zijn naar een nieuwe Holocaust. In Oost-Europa zijn sommige democratieën zwak, maar in West-Europa niet. Duitsland heeft een zeer sterke democratie. Het wordt pas echt gevaarlijk als een politiek systeem het geweld dat van onderuit opborrelt recupereert. Daarom

moet die Deense maatregel ons verontrusten.’

Zijn we ons daar voldoende van bewust?

HVG: ‘Nee. Wij zijn kinderen van de verlichting, opgegroeid met de gedachte dat we autonome individuen zijn. We kleden ons hetzelfde, eten dezelfde maaltijden... Toch beseffen we onvoldoende hoezeer ons denken en handelen door groepsmechanismen worden bepaald.’

‘Het is een van de redenen waarom we Kazerne Dossin hebben opgericht. Tussen 1942 en 1944 werden vanop deze plek 25.491 Joden en 354 zigeuners weggevoerd. Amper 5 procent keerde levend uit Auschwitz terug. Toen we dit museum enkele jaren geleden bouwden, hebben we ons voorgenomen: we moeten meer doen dan het leed herdenken. We moeten mensen uitleggen hoe massageweld ontstaat.’

Hoe dan?

HVG: ‘In elke maatschappij zijn potentieel gevaarlijke groepskrachten aanwezig. Het voetbal is een van de weinige plekken waar groepen zich nog collectief kunnen ontladen. Je ziet een geritualiseerde strijd met alles erop en eraan, zelfs strijkleuren en strijdlieden. Heel soms gaat het mis. Dan krijg je groepen die ‘alle boeren zijn homo’ scanderen, zoals onlangs. Vaak zijn dat deftige, brave huisvaders. Als we dat proberen te begrijpen met ons individueel verantwoordelijkheidsden-

ken, lukt dat niet. Je kan zo iets enkel vanuit de groep verklaren.’

Turkse voetbalsupporters hielden een fluitconcert tijdens de minuut stilte voor de aanslagen in Parijs.

HVG: ‘Dat verbaast me niet. Het wordt wel steeds moeilijker het juiste gewicht te geven aan zulke mediaberichten. Na Parijs leek het eerst alsof er geen steunbetuigingen uit het Midden-Oosten kwamen. Die waren er wel, alleen verschenen ze pas een dag later in onze pers. De rol van massamedia wordt steeds groter. Het polariserende effect ervan is niet te onderschatten. Daar zou meer onderzoek naar moeten gebeuren. In de jaren dertig kwam de radio op. Daardoor kwam propaganda voor het eerst in gesproken vorm de huiskamer binnen. Als in de jaren tachtig een aanslag gebeurde, zag je de volgende dag een zwart-witfoto in de krant. Vandaag heb je bij een aanslag de indruk dat je erbij bent.’

De hele vluchtelingen crisis is een media-event?

HVG: ‘Dat klinkt cynisch, maar ja, in zekere zin wel. Europa heeft nog pieken van vluchtelingen gehad, maar nooit is daar zoveel aandacht aan besteed als nu. Na de Tweede Wereldoorlog waren in Europa 12 miljoen mensen op de dool. Ten tijde van de Balkanoorlog waren er 2 miljoen vluchtelingen. Toegegeven, in 2015 was er een significante stijging tegenover het jaar voordien. En toch vraag ik me af waarom het nieuws nu zo alomtegenwoordig

Herman Van Goethem
Historicus, jurist en medeoprichter van
Kazerne Dossin - het museum en
documentatiecentrum over de
Holocaust en de mensenrechten
in Mechelen

is. Wat is er gebeurd tussen 2014 en 2015?'

Reageren we overdreven?

HVG: 'Mensen hebben de indruk dat de wereld steeds onveilig wordt. Als wetenschapper kan ik cijfers bovenhalen om te bewijzen dat dat niet klopt. Maar als de mensen het zo beleven, is zo'n bewijs irrelevant. Er ontstaan duidelijk nationalistische reflexen. Alles gaat voorbij, behalve ons verleden. Dat keert in tgv-tempo terug. Als de Duitse bondskanselier Angela Merkel de woorden 'wir schaffen das' uitspreekt, zijn die mee ingegeven door het trauma van de Tweede Wereldoorlog en de *Wiedergutmachung*-gedachte. In Duitsland heeft het racistische extreemrechts nooit een kans gekregen, omdat het onderdrukt werd. Ik heb een sterk vermoeden dat een stuk van het extreme gedachtegoed binnenskamers is blijven leven. Het komt nu, drie generaties later, terug.'

Zijn Duitsers door hun verleden vatbaarder voor extremen dan wij?

HVG: 'Dat heb ik niet gezegd. Wij hebben veel minder vluchtelingen opgevangen, dus er is minder aanleiding voor spanning. Ook bij

ons neemt zowel de solidariteit als het geweld toe, zij het voorlopig vooral verbaal geweld.'

Hoe kunnen we de polarisering stoppen?

HVG: 'Ik zie geregeld allochtone jongeren met vooroordelen het museum binnenwandelen. Tot ze beseffen dat ze heel veel met de Joden gemeen hebben. De Joodse gemeenschap in de jaren twintig en dertig was voor een groot deel een migrantengemeenschap die met één been buiten de samenleving stond. Velen denken dat het om mensen ging die al lang in België woonden, professioneel goed boerden en goed geïntegreerd waren. Dat is niet zo. Het ging om een mix van economische migranten en politieke vluchtelingen.'

'We moeten opletten met wat we zeggen, en tegelijk de discussies niet uit de weg gaan. En elke veralgemening vermijden. We geven in de Dossin-kazerne onder meer opleiding aan politieagenten. Er vallen lessen te trekken uit de manier waarop de politie hielp bij de arrestatie van Joden. Samen met de agenten bestuderen we eerst de pv's van toen. Het taalgebruik, hoe agenten elkaar toedekken als er iets gebeurde,

enzovoort. Tijdens zulke opleiding komen de tongen los en reflecteren de agenten over wat scheefloopt in hun korps. Zulke gesprekken zijn zeer zinvol.'

De N-VA krijgt vaak het verwijt de polarisering in de hand te werken. Mee eens?

HVG: (ontwijkend) 'U gaat me geen polarisende uitspraken ontlokken. Een politicus, elke politicus, die vandaag zegt dat moslims niet kunnen samenleven met Europeanen, moet beseffen dat hij een boodschap van radicalisering en polarisering uitstuurt. Dat de islam onverenigbaar is met andere culturen klopt historisch trouwens niet. Het Ottomaanse Rijk is lange tijd juist een multicultureel imperium geweest. Toen Jules De-strée in 1912 zijn 'Sire, il n'y a pas de Belges' schreef, had hij het over makke Vlamingen en ijverige Walen. Vandaag is het populaire discours compleet omgekeerd. De waarheid is dat zulke veralgemeningen gewoon niet kloppen. Ook na Keulen moet je blijven zeggen dat dé moslim geen vrouwenhater is.'

Gwen Declerck, Barbara Moens
Oorspronkelijk verschenen in *De Tijd*
16 januari 2016

Kazerne Dossin

VIP-vakantie leraren 26.03.2016 tot 10.04.2016

Bezoek Kazerne Dossin gratis tijdens de paasvakantie!

Als leraar bezoek je tijdens de paasvakantie samen met je partner gratis Kazerne Dossin. Je ontdekt er het educatieve aanbod en kan een rondleiding volgen. Bij het einde van je bezoek krijg je nog interessant materiaal mee. Vergeet je lerarenkaart niet mee te brengen. Inschrijven is niet verplicht, tenzij je de rondleiding wil volgen. Dit doe je op www.kazernedossin.eu.

Wanneer?

Tijdens de paasvakantie (26 maart 2016 tot 10 april 2016)
09u tot 17u – woensdag 6 april gesloten
Rondleidingen op dinsdag en zaterdag (11u-13u)
Lerarendag basisonderwijs op woensdag 30 maart 2016

Waar?

Kazerne Dossin
Goswin de Stassartstraat 153
2800 Mechelen
Meer info?
www.kazernedossin.eu
info@kazernedossin.eu
Extra voordeel: gratis voor leraren en partners

© Kazerne Dossin

↑ Projectiezaal in het nieuw museum Kazerne Dossin

© Kazerne Dossin

↑ Rondleiding voor scholen

CONTACTGEGEVENS

vzw Auschwitz in Gedachtenis
Stichting Auschwitz
Huidevettersstraat 65 - 1000 Brussel

Tel.: 02/5127998
Fax : 02/5125884

info@auschwitz.be
www.auschwitz.be

Eindredactie: Henri Goldberg
Hoofredactie: Frédéric Crahay, Johan Puttemans
Redactiesecretaris: Georges Boschloos
Redactiecomité: Dirk Lagast, Marjan Verplancke, Dimitri Roden
Graficus: Georges Boschloos
Drukker: EVM Print

